

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра "Регионална и политическа география"

ПРЕСИЯНА БОРИСЛАВОВА ПЕТРОВА

**КОМПЛЕКСНА ЕФЕКТИВНОСТ НА МОДЕЛИТЕ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНО
ПЛАНИРАНЕ В ЕС И ЗНАЧЕНИЕТО ИМ ЗА БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за получаване на
образователната и научна степен "доктор"
професионално направление 4.4. Науки за Земята
(Икономическа и социална география – Регионално развитие)

Научен ръководител: проф. д-р Марин Русев

София, 2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на катедра "Регионална и политическа география" на 30.01.2019 г.

Дисертацията се състои от увод, списък на използваните съкращения, 4 глави, заключение и научни приноси, литература и приложения с общ обем от 218 страници, 93 литературни източника на кирилица и латиница. В допълнение са посочени 15 нормативни документа, 12 интернет адреса, 19 фигури, 6 таблици и 3 приложения. Броят на представените в автореферата илюстрации е редуциран, а тяхното номериране е идентично с основната част на дисертационния труд.

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе в заседание на научно жури на г. от ч. вна СУ "Св. Климент Охридски".

Материалите по защитата са предоставени в Деканата на ГГФ, ет. 2, каб. 254 (Северно крило на Ректората), СУ "Св. Климент Охридски", София, ПК 1504, бул. "Цар Освободител" №15.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	4
СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ	7
ГЛАВА ПЪРВА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	8
ГЛАВА ВТОРА. ПРОСТРАНСТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ В ЕС – ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ И ПОЛИТИКИ	14
2.1. ОБЩА КОНЦЕПТУАЛНА СЪЩНОСТ НА ПРОСТРАНСТВЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ В СТРАНИТЕ ОТ ЕС	14
2.2. ТИПОЛОГИЗАЦИЯ НА СИСТЕМИТЕ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНО ПЛАНИРАНЕ В ЕС	17
2.3. ТЕРИТОРИАЛНО ПЛАНИРАНЕ В ГЕРМАНИЯ	20
2.3.1. Национално ниво	23
2.3.2. Ниво провинция.....	23
2.3.3. Регионално ниво	23
2.3.4. Ниво община.....	24
ГЛАВА ТРЕТА. ПРОСТРАНСТВЕНИ МОДЕЛИ НА РАЗВИТИЕ	25
3.1. УРБАНИЗАЦИОННИ АСПЕКТИ НА ПРОСТРАНСТВЕНИТЕ МОДЕЛИ	25
3.2. ПРОСТРАНСТВЕНИ АСПЕКТИ НА РУРАЛИЗМА	29
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. ПРОБЛЕМИ НА ПРОСТРАНСТВЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ	32
4.1. КОНЦЕПТУАЛНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ АСПЕКТИ	32
4.1.1. Национално ниво	33
4.1.2. Регионално ниво	34
4.1.3. Ниво област.....	34
4.1.4. Ниво община.....	35
4.2. СЕЛСКИЯТ ТУРИЗЪМ КАТО ИНСТРУМЕНТ НА РУРАЛИЗМА	35
4.3. CASE STUDY – С. КЮЛЕВЧА И ЗНАЧЕНИЕТО НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ ЗА НЕГОВОТО СЪВРЕМЕННО И РАЗВИТИЕ	37
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	46

УВОД

Актуалността на настоящия труд се основава на няколко основни аспекта.

Първият от тях е във връзка с необходимостта от провеждане на пространствена политика (ПП) не само на ниво Управление на Европейския съюз (ЕС), но и на територията на отделните държави членки. Вследствие на неговото разширяване и включването на нови държави в обхвата му нарастват и регионалните дисбаланси. Необходимостта от обща политика за постигане на устойчиво и балансирано социално-икономическо и екологично развитие на територията на ЕС се основава преди всичко на съществуващите регионални различия.

За ефективното реализиране на общите политики за пространствено развитие (ПрР) в ЕС е необходимо отделните държави членки също да провеждат адекватни такива в рамките на своята територия, с цел да се реагира по подходящ начин на регионалните различия на национално ниво.

Вторият аспект е свързан с комплексната ефективност на моделите за ПрР. Те представят опростена, формалистична и квалифицираща репрезентация на пространствено, фактически и времево дефинирана част от реалността (Winkelmann, 1998). В зависимост от целите на планирането те се поделят на описателни, обяснителни, прогнозираци и модели за оптимизиране или вземане на решения (Beckmann, 2004).

Третият аспект е свързан с ролята на селата за поддържане на балансирано регионално развитие (РР) и намаляване на негативните тенденции в тяхното развитието, чрез ефективно планиране. В резултат на социално - икономическото развитие и бързата промяна в аграрната

структура, ролите и функциите на селата търпят значителни изменения през годините.

Обект на изследването в настоящата работа е пространството на ЕС и в частност на България, от гледна точка на комплексната ефективност на планирането. За база на сравнителния анализ се приема опитът във водещи европейски страни - напр. Нидерландия, Франция, Белгия, Дания, като по-специално внимание е отделено на системата за ППл на Германия.

Предмет на изследване е комплексният характер на моделите за ПрР и доколко те могат да доведат до ефективност на планирането и развитието на макрорегионално равнище и пропорционално на регоните в отделните страни. Комплексни са тези модели, които водят до отстраняване на териториалните различия и постигане на балансирано териториално развитие. Акцент е поставен върху развитието на рурализма като механизъм за съживяването на селата, което от своя страна води до намаляване на регионалните диспропорции и поддържане на регионалната ефективност на развитие. Настоящият дисертационен труд разглежда селският туризъм, като един алтернативен – мек - устойчив вид туризъм, който играе роля на инструмент за развитието на рурализма.

Целта е да бъдат разгледани вертикалните и хоризонталните аспекти на планирането в ЕС и в частност в България през призмата на тяхното значение за намаляване на регионалните диспаритети и постигането на комплексна ефективност на планиране и развитие.

Във връзка с изпълнението на основните **задачи** за постигане на заложената цел, работната хипотеза изисква:

➤ да бъде изяснена теоретико-методологичната същност на организацията на пространството и ППл и свързаната с това терминология;

➤ да бъде направен преглед на европейската практика в областта на ППл и регионалното планиране (РПл) в ЕС, с акцент върху системата за териториално устройствено планиране в Германия;

➤ да се разгледат пространствените модели от гледна точка на техните урбанизационни характеристики и тяхното отражение върху териториалното развитие;

➤ да се обърне внимание на ролята на селата за ограничаване на различията между регионите и постигане на ефективност при тяхното развитие;

➤ да бъде направен кратък преглед на развитието на селищната мрежа в България и системата за териториално устройствено планиране от гледна точка на нормативната уредба, засягаща разглежданата проблематика;

В процеса на работа са използвани различни методи и подходи в зависимост от решаването на конкретните основни задачи, от спецификата на изследвания обект, както и от наличните информационни ресурси. За нуждите на настоящия труд са използвани следните основни подходи: хронологичен, пространствен, системен, исторически. Сред използваните методи са: географски и сравнителен анализ, географски анализ и синтез, описателен и изследване на конкретен случай (case study), анкетното проучване.

За постигането на съответните цели са използвани научни разработки, нормативни актове и материали, съдържащи статистически данни. Част от необходимата информация е достъпна на чужд език. Това наложи нейното обработване и точен превод на български език и унифициране на понятията, използвани в областта на системите за териториалното планиране (ТПл) и устройство. В допълнение, работната хипотеза изискваше да се проведе и собствено проучване чрез анкетни карти, както и да бъде приложен метода "опознаване на място".

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

АТД	Административно-териториално деление
АТЕ	Административно-териториални единици
АТУ	Административно-териториално устройство
ГПр	Географско пространство
ЕОВС	Европейската общност за въглища и стомана
ЕК	Европейска комисия
ЕП	Европейски парламент
ЕПр	Екологично пространство
ИПр	Икономическо пространство
ЗАТУРБ	Закона за административно-териториалното устройство на Република България
ЗМСМА	Закона за местното самоуправление и местната администрация
ЗОП	Закон за организация на пространството
ЗРР	Закона за регионалното развитие
ЗУТ	Закона за устройството на територията
МИГ	Местна инициативна група
МТСГР	Министерство на транспорта, строителството и градското развитие
НИГ	Нова икономическа география
НКПР	Националната концепция за пространствено развитие
НСРР	Националната стратегия за регионално развитие
ОП	Организация на пространството
ПО	Пространствена организация
ПОП	Политиката за организация на пространството
ППл	Пространствено планиране
ПП	Пространствена политика
ПрР	Пространствено развитие
ППрР	Политика за пространствено развитие
РП	Регионална политика
РПл	Регионално планиране
РР	Регионално развитие
СЕМАТ	Конференция на министрите, отговарящи за пространственото планиране
СИР	Североизточен район
ТЕ	Териториални единици
ТПл	Териториално планиране
УР	Устойчиво развитие
УТ	Устройство на територията

ГЛАВА ПЪРВА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

За изпълнението на целите и задачите на дисертационния труд е необходимо в тази глава да бъде изяснена същността на основните понятия, имащи отношение към темата за ППл, да бъдат разграничени едно от друго и поставени в контекст. Отправна точка в настоящата разработка е понятието *пространствено развитие*. Във връзка със заложените обект и предмет на изследване настоящата глава представя теоретичната рамка на организацията на пространството (ОП) и ППл като цяло.

Концепцията за ППл е висшестояща за всички планирания и мерки в пространството, чрез които да бъде координирано и подпомогнато развитието на териториалните структури. ППл е политическа задача на всяка една държава и обхваща всички мерки на държавната власт, които влияят на качеството на отделните територии и регулират неговото разпределение (Spitzer, 1995). Именно държавата определя рамката за действия, чрез които се преследват дългосрочните цели, свързани с развитието на пространството. Тези действия засягат интересите на обществото и отделните индивиди. Конкретното планиране трябва да бъде адаптирано към променящите се изисквания на обществото към пространството, от гледна точка на постигане на оптималното му използване.

ППл представлява съзнателно насърчаване на използването на територията по най-целесъобразен начин за задоволяване на нарастващите нужди на икономиката и различните форми на социалния живот (Glušćević, 1984). Планирането на пространството е предварителна координация и регулиране на пространствено-въздействащите човешки действия във всички равнища – от общинско до наднационално, както и във всички

пространствено релевантни сфери, като околна среда, стопанство, транспорт, селища и т.н. (Стоянов, 2009). ППл е система от цялостно планиране, чиято цел е да се постигне оптимално използване на ресурсите и устойчиво развитие в определена територия. То е едновременно научна дисциплина и административна политика, замислена като интердисциплинарен и глобален подход, който има за цел постигането на устойчиво РР и ОП. Според Turowski (1995) ППл се отнася до всички мерки, необходими за постигането на мечтаното, идеално състояние и осигуряване на условията за тяхното прилагане.

С основополагащо значение за всички термини, свързани с ППл, е понятието *пространство*. Въпреки че може да се разглежда в различни аспекти, то най-често се разбира като сложна система от структурни единици, съставени от няколко елемента - подсистеми (природа, население, селища, икономически дейности, обществени служби, инфраструктура, комуникации и др.), между които съществува функционална и териториална взаимозависимост и взаимосвързаност. Като цяло се очертават общо две направления в разбирането за понятието, а именно всекидневно и научно. Елементарна изходна точка за научното обяснение на понятието представлява всекидневното разбиране за пространството като "обектно пространство", т.е. като "разпространост" на материалните неща. От една страна, пространството се възприема като материално запълнено и ограничено, и обратно, материята се схваща като запълнено със субстанция пространство. Обектното пространство може да се приеме като:

➤ Географско пространство (ГПр) - определена територия, със специфични естествени географски характеристики (релеф, вода, климат, почви, растителност и др.), върху която човек оказва влияние чрез своята дейност;

➤ Екологично пространство (ЕПр) – то се отнася до осигуряването на условия за непрекъснато опазване и съществуване на природата и околната среда;

➤ Математическо пространство - пространството се възприема като абстрактна геометрична конструкция съставена от множество елементи;

➤ Физическо - като дефиниция за пространство и време;

➤ Социално - разглежда се като отражение на пространствените отношения между население, селища, село-град и др;

➤ Психологическо, т.е. пространството се приема като променлива величина. В конкретния случай то се разглежда като продукт на определена мотивация, опит или гледна точка. Едно и също пространство отделният човек вижда по съвсем различен начин;

➤ Планово - градско, жилищно, инфраструктура, работа, храна, отдих и др.;

➤ Икономическо (ИПр) - в най-общ смисъл може да се дефинира като функционално цяло, което възниква във времето и е резултат от отношенията и връзките между субектите в процеса на материалното и общото социално възпроизводство.

От научна гледна точка съществува многообразие от концепции за пространството:

➤ Абсолютно пространство - пространството се приема за безкрайно, хомогенно и независимо. Пространството се разглежда като "контейнер", чиито стени са изместени безкрайно далеч навън, чието съществуване е независимо от съставящите го елементи (Blotevogel, 2005);

➤ Релационно пространство, т.е. пространството представлява система от отношения на местоположенията на съществуващите материални обекти;

➤ Пространството като естествена среда - тази концепция схваща понятието пространство като повърхност, запълнена с неща, и разглежда отношенията между пространството и човека.

➤ Пространството като формална структура на порядък - тази концепция е обвързана с понятията за абсолютно и релационно пространство. В този случай пространството се схваща като "метрична рамка на порядък от локализуеми върху земната повърхност обекти".

➤ Пространство на действие - пространството отразява отношението между физическия свят на естественото пространство и духовния свят на действащите субекти.

➤ Обществено пространство - използва се като общо понятие за социална и икономическа пространствена концепция. Общественото пространство се превръща в такова чрез значимостта си за социалния свят, например като политическо-административна територия, ИПр или като пространство на социална идентификация (Blotevogel, 2005).

Може да се заключи, че пространството е диалектическо единство на природни, антропогенни, реални и абстрактни прояви, представи, опит, мотивация и дейности или пространство е всичко, което в дадената ситуация може да бъде видяно, взето, усетено или чуто, а големината му е продукт на нашите познания, възгледи и интереси (Димитров, Котески, 2014).

Целите на ППл се изразяват в насърчаване на териториалното сближаване чрез по-балансирано икономическо и социално развитие на регионите, както и подобряване на конкурентоспособността на отделните териториални единици (ТЕ). Едновременно с това е необходимо да се насърчава развитието и подобряването на връзката между града и селата, чрез насърчаване на по-балансирана достъпност до информация и знания, както и

до намаляване на екологичните щети в следствие от антропогенните действия. Освен това ППл трябва да има за цел и подобряване и опазване на природните ресурси и природното наследство, подобряване на културното наследство, разработване на енергийни ресурси, насърчаване развитието на висококачествен, устойчив туризъм (Иванов, Найденов, 2016).

Като част от по-общото понятие ППл се разглежда ТПл. Много често дори вместо пространство се употребява понятието територия, но те се различават. Територията се отличава с конкретност, привързаност към определени координати, определени граници и е част от земната суша с присъщите ѝ природни и създадени от човека свойства и ресурси. Така пространството на страната се състои от територия, акватория и аеротория. В някои случаи се отделя и подземно и подводно пространство (Стоянов, 2007).

Може да се твърди, че територията се отнася до социално структурирани места, докато пространството се отнася до не толкова ясно определени зони с по-голяма площ, които обхващат няколко по-малки територии.

ППл включва елементи на националното и транснационалното планиране, РП, РПл и детайлно планиране на земеползването. РП е насочена към формиране на моделите на развитие в рамките на "региона", обикновено чрез стратегия, която свързва физическата промяна с икономическата и социалната политика. РП представлява сложен алгоритъм от балансирано и съподчинено провеждане на отделните секторни политики с цел създаването на условия и предпоставки за постигане в перспектива на устойчиво и балансирано развитие на отделните региони на страната.

Позовавайки се на няколко различни дефиниции, Стоянов (2009) констатира, че ОП, от една страна, разкрива съществуващия ред на пространството, а от друга страна, в понятието се съдържа желаното състояние на дадено пространство от политическа гледна точка и дейностите,

необходими за постигането му. ОП може да се дефинира като обхватно, надместно и висшестоящо планиране за подреждане и развитие на пространството или целенасочено действие от страна на държавата да промени пространствените условия така, че да се постигне образцово пространствено състояние.

ОП може да се разглежда едновременно като статично понятие, което характеризира действителната пространствена структура на една територия; като нормативно понятие - като начин на подреждане на пространството; като динамично понятие, задаващо онова действие, с което това желано пространствено подреждане да бъде реализирано чрез ПОП. Стоянов (2009) представя следната дефиниция за ПОП, която се приема като достатъчно обхватна и прецизна: съзнателно използване на подходящи инструменти от държавата или от близки до държавата институции с цел постигане на целенасочено изграждане, развитие и използване на пространствата или регионите. Става въпрос за формулиране на модели и стратегии за пространствено разделение на труда, пространствени функции и използване на пространството, както и тяхната реализация с помощта на правни, фискални, икономически или организационни инструменти и мерки.

Териториалната организация или ОП на страната, отделните съставлящи я структурни единици с техните инфраструктури са обект на РР и РПл.

Дейностите по РП и РР и териториалното устройство са взаимно допълващи се, преливащи се дейности, които решават общи цели и задачи.

ГЛАВА ВТОРА. ПРОСТРАНСТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ В ЕС – ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ И ПОЛИТИКИ

В настоящата се разглеждат пространствената организация (ПО) и ППл конкретно на територията на ЕС и неговите основни принципи и политики в тази насока. В по-тесен смисъл, фокусът е поставен върху типологизацията на системите за ППл в ЕС. Специално внимание е обърнато на системата за планиране в Германия, представена от различни нива на планиране – национално, регионално и местно.

2.1. ОБЩА КОНЦЕПТУАЛНА СЪЩНОСТ НА ПРОСТРАНСТВЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ В СТРАНИТЕ ОТ ЕС

През 1965 г. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа в свое решение насочва вниманието си към необходимостта от една обща политика за развитие за преодоляване на екологичните, социалните и икономическите проблеми в европейските региони. През 1970 г. в Торемолинос се е състояла първата Конференция на министрите по териториално планиране, които през 1983 г. приемат "Европейска харта за териториално устройство"¹. По време на срещата си министрите уточняват значението на концепцията за ППл и неговите цели в по-широк и интердисциплинарен смисъл: ППл придава географско изражение на икономическата, социалната, културната и екологичната политика на обществото. То представлява едновременно научна дисциплина, административна техника и политика, разработена като интердисциплинарен и всеобхватен подход, насочен към балансирано РР и физическа организация на пространството според цялостната стратегия. ППл

¹ Нем.: "*Europäische Raumordnungscharta*"

допринася за по-добрата ПО в Европа и намирането на решения на проблеми, които излизат извън националните рамки и с това се цели да се създаде усещане за обща идентичност. Човекът и неговото благосъстояние, както и взаимодействието му с околната среда са основна грижа на ППл, като целта му е да предостави на всеки индивид среда и качество на живот, които да благоприятстват развитието на личността му в заобикалящата го среда. ППл трябва да бъде демократично, всеобхватно и в същото време ориентирано в дългосрочен план (European regional/..., 1983).

През 1998/1999 г. е приета Европейската концепция за пространствено развитие (ЕКПР)^{2 3}. Този документ дефинира политическите цели и общите принципи на териториално развитие на ниво ЕС с оглед на гарантирането на устойчиво и балансирано развитие на европейската територия, като се взема под внимание нейното многообразие.

В документа са формулирани следните политически цели и възможности на ПОП, отнасящи се за всички участници в териториалното развитие на национално, регионално и местно ниво:

➤ *Полицентрично териториално развитие и нови отношения между града и селото* - полицентричният модел на развитие допринася за ограничаване на прекомерното концентриране на население и икономически, политически и финансови мощности в една единствена динамична територия и по този начин се допринася за намаляването на регионалните различия.

➤ В процеса на размисъл върху ново партньорство между град и село стремежът е да се насърчава един интегриран подход на регионално ниво и съвместно решаване на проблеми, някои от които не могат да бъдат решени поотделно.

² Нем.: "Europäisches Raumentwicklungskonzept".

³ Като опора за настоящата глава е използван оригиналният текст на документа

➤ *Равен достъп до инфраструктура и знание.* Достъпът до знание и инфраструктура в едно общество е от първостепенно значение и помогне за отстраняването на наличните дисбаланси.

➤ *Развитие и опазване на културното и природното богатство.* Трябва да се развиват интегрирани стратегии за опазването и възстановяването на природните дадености и културното наследство и общественият принос на политиките за ТПл за опазване на наследството трябва да е известен на бъдещите поколения.

Въпреки че не съществува един-единствен идеалистичен модел за ППл, има някои общи, основни принципи, които определят подробно рамката на законодателството и политиката по ППл. Шест са ключовите принципи, които дефинират обхвата на ППл, съответно:

➤ *Демократичен принцип* - особено важно е решенията за планиране да се взимат последователно на основата на различни процедури, установени от законодателството, които гарантират справедливост и зачитане на човешките права.

➤ *Принцип на субсидиарност* - Според този принцип е необходимо решението да бъде взето на по-високо ниво, тъй като мащабът на проблемите или преследваните цели не могат да бъдат правилно съотнесени към местно ниво.

➤ *Принцип на участие* –. Процесът трябва да бъде прозрачен.

➤ *Принцип на интеграция* –. Интеграцията между отделните нива на управление подпомага създаването на допълващи се и взаимноподкрепящи се политики и действия.

➤ *Принцип на пропорционалност* –. Според този принцип трябва да бъде дадена по-голяма свобода на действие на гражданите, отговорните за

развитието и взимащите решения на местно ниво. Средствата трябва да бъдат пропорционални на крайния резултат.

➤ *Принцип на предпазливост.*

Според Компендиума ППл има за цел да създаде по-рационална териториална организация на поземленото използване, да се създаде баланс между потребностите от развитие и необходимостта от опазване на околната среда и да бъде постигната социална и икономическа устойчивост. ППл включва мерки за координиране на пространственото въздействие върху останалите секторни политики, изравняване на икономическото развитие между регионите и регулиране на отношенията между използването на земята и собствеността.

2.2. ТИПОЛОГИЗАЦИЯ НА СИСТЕМИТЕ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНО ПЛАНИРАНЕ В ЕС

Три са основните фактори, които играят фундаментална роля при определяне на характеристиките на системата за ППл в страните членки, а именно: конституцията, структурата на управление и неговите отговорности за ППл, както и правната рамка.

Главните характеристики на ППл често се основават на конституцията на конкретната страна. В някои от тях тя дефинира специфични права по отношение на развитието, които влияят върху организацията, приоритетите и дейностите, свързани с ППл.

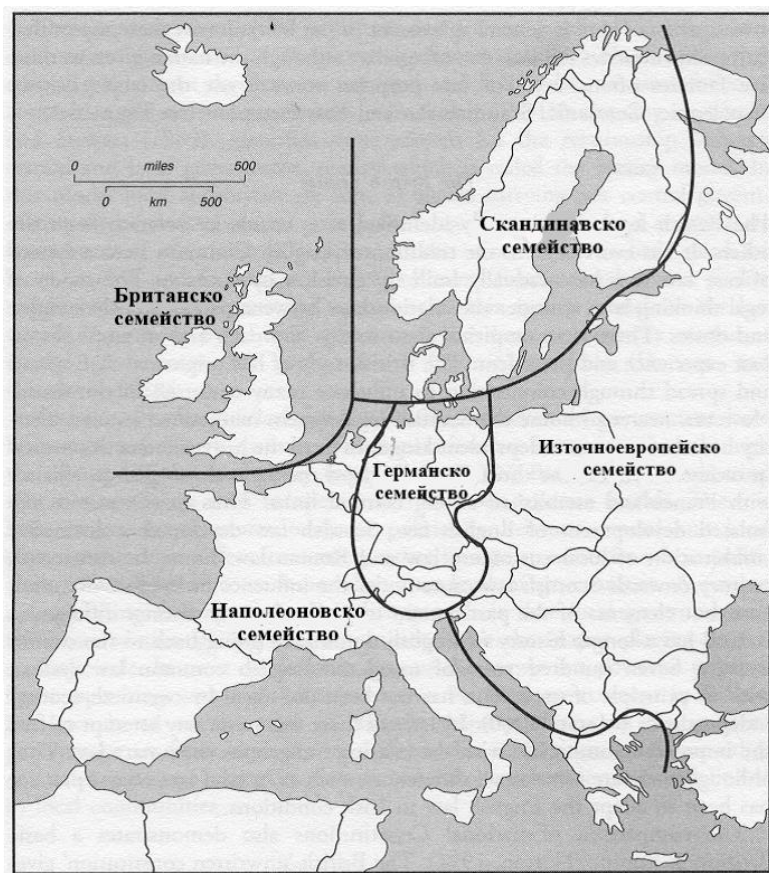
Отделни страни имат някои специфични мерки в конституцията си, които са релевантни за ППл. Всяка държава членка разполага с уникална структура на управление. В най-широк смисъл страните могат да бъдат категоризирани

като федерални, регионализирани и унитарни. Федералната система осигурява споделянето и съвместимостта на властта между националното правителство и отделните провинции. За унитарните системи е в сила следното основно правило: националното правителство създава закона относно ППл, който след това се прилага из цялата страна. За регионализираната система е характерно, че регионите имат правомощието да изготвят закон, но единствено в рамките на законодателството, поставено им от националното правителство.

Националните системи за планиране в Европа са развити относително независимо една от друга. На базата на сходствата и различията в характеристиките им се формират няколко основни класификации. Едната от тях се основава на концепцията за семействата.

В зависимост от характеристиките на правната и административната система на националните системи за планиране на територията на Съюза се обособяват няколко семейства: Британско, Наполеоновско, Германско, Скандинавско и семейство, формирано от страните от бившия Източен блок (*Фиг. 1*).

Фигура 1. НАЦИОНАЛНИ СИСТЕМИ ЗА ПЛАНИРАНЕ В ЕВРОПА

Източник: Urban Planning in Europe: International Competition, National Systems, and Planning Projects, 1996.

В Британското семейство местното правителство няма специална законодателна протекция. Местните власти се контролират от централната власт. Централното правителство има регулиращи и контролиращи функции. В своята административна система Британското семейство продължава да съществува като силно централизирана сфера с ограничения върху местната автономност.

Създаденото във Франция Наполеоновско семейство е най-голямото в Европа. Последните промени в системата за планиране са насочени към децентрализиране и по-голямо присъствие на регионалното ниво и местна администрация със силно местно представителство.

По своята правна същност Германското семейство може да се разглежда като отделен клон на Наполеоновското семейство. Тук се наблюдава ясно разделение на правомощията и отговорностите между различните нива на управление.

Скандинавското семейство включва Дания, Швеция, Норвегия (извън ЕС) и Финландия. Съществува силна връзка между централното управление и регионите. Системата за планиране в Скандинавското семейство вероятно е най-децентрализираната система в Европа с национално ниво, което е сведено до минимум, сравнително слабо РПл и силно местно планиране, фокусиращо се върху общините.

Относно страните от бившия източен блок - всяка една страна трябва да изработи своя собствена система, която е от значение за нейното конкретно положение. Но като се има предвид общото минало по време на комунистическото управление, съществува вероятност да има някои прилики между тези системи.

2.3. ТЕРИТОРИАЛНО ПЛАНИРАНЕ В ГЕРМАНИЯ⁴

Настоящата глава разглежда системата на ТПл в Германия като част от по-общото понятие ППл.

Планирането се отличава със своя федерален характер и с интегриране на планирането на различни нива. Едно от най-важните последствия от тази форма на управление е разделението на държавната власт както във функционално/административно отношение, така и в териториален аспект. Във

⁴ Информацията по проблематиката на настоящата глава може да се намери в следните източниците:

* Bernd, S., Elgandy, H., Nollert, M. Raumplanung in Deutschland – Formeller Aufbau und zukünftige Aufgaben, 2007.

* Marek, D., Andreas, S.. Das System der Raumordnung in Österreich und Deutschland - mit besonderer Berücksichtigung der regionalen Planungsebene, 2008.

функционално отношение политическата власт е разделена на законодателна, изпълнителна и съдебна власт, които са независими една от друга и взаимно се контролират.

Териториалното разделение на властта се отразява във федералната структура на Германия. Германия е федерация на 16 Федерални провинции (Bundesländer). (Фиг. 2)

Фигура 2. ФЕДЕРАЛНИ ПРОВИНЦИИ В ГЕРМАНИЯ

Източник: www.bkg.bund.de

Всяка една от 16-те провинции има свой парламент, наречен Ландтаг, и своя Конституция. Провинциите разполагат с политическа и административна

власт за решаване на почти всички въпроси, отнасящи се до вътрешността на своята територия, докато Федералното правителство е отговорно по въпросите от национално значение като външната политика, отбраната, националните финанси. Освен това то взема решения по отношение на отделни части от инфраструктурната и екологичната политика.

Един от основните принципи на федералната система в Германия е принципът на субсидиарност. Той гласи, че всяко решение трябва да се взема на най-ниско ниво, когато това е възможно. По-високите нива трябва да се включат тогава, когато по-ниските не са в състояние да се справят с проблема самостоятелно. Германската система на планиране се характеризира и с други два принципа: Принцип на автономност на общините при процеса на планиране и Принцип на обратното течение (Gegenstromprinzip) или Принцип на противоречието (Стоянов, 2009). Според първия принцип в рамките на своите граници общините разполагат с правото и компетентността самостоятелно да ускоряват териториалното си развитие. Вторият принцип гласи, че развитието, устройството и сигурността на отделните територии трябва да се приспособят към даденостите и нуждите на цялата територия на страната, а вече на свой ред развитието, устройството и сигурността на цялата територия трябва да вземат предвид даденостите и нуждите на отделните райони⁵. За целта е необходимо да се извърши адаптиране на целите както във вертикална посока между плановите равнища, така и в хоризонтална посока в рамките на едно планово равнище между действащите там цялостно планиране и отделни ресорни планирания.

⁵ Гл. 1, § 1, ал. 3 от Закона за организация на пространството (ориг. текст): " (3) Die Entwicklung, Ordnung und Sicherung der Teilräume soll sich in die Gegebenheiten und Erfordernisse des Gesamttraums einfügen; die Entwicklung, Ordnung und Sicherung des Gesamttraums soll die Gegebenheiten und Erfordernisse seiner Teilräume berücksichtigen (Gegenstromprinzip)".

2.3.1. Национално ниво

Главната цел на немското ТПл е да се създадат предпоставки за устойчиво развитие на цялата територия на страната, при което трябва да съществува синхрон между екологичната обстановка и икономическите и социалните изисквания на територията. От една страна, тази цел е насочена към предоставяне на равни условия за живот във всички региони на Германия и, от друга страна, към укрепване на центровете за развитие. Задачите на ТПл на национално ниво в Германия се разпределят между две институции. Със съответните териториални въпроси основно се занимава Министерството на транспорта, строителството и градското развитие (МТСГР) и Конференцията на министрите по териториално планиране.

2.3.2. Ниво провинция

В Германия отделните провинции се призовават сами да формулират собствена правна основа за ТПл на своята територия. На ниво провинции основните инструменти са програмите за развитие. Те разкриват основните цели на специфичното провинциално планиране, които преди всичко се отнасят до развитието, устройството и сигурността на територията.

2.3.3. Регионално ниво

РПл обхваща отделните региони в провинциите. Може да се разглежда като посредник между по-високото ниво, планирането на ниво провинция, и съответно планирането на общинско ниво. Изключение правят трите града провинции и провинция Саарланд, които са част от РПл на заобикалящите ги по-големи провинции. Във връзка с РПл, както и планирането на ниво провинция, от решаващо значение е понятието централни места, тъй като то изгражда основата на териториалното устройство на регионите. Устройственият план е основният инструмент на РПл.

2.3.4. Ниво община

Общините съставят основните нива на планиране в Германия. ТПл на ниво община се отнася до постигане на желаното развитие на отделните общини. Общинското ниво представлява най-ниското ниво на планиране в териториалната система, което обаче не означава, че има по-малко значение за развитието на територията. Автономността на общините се урежда в Конституцията на Германия и по-специално в Чл. 28, който гласи: "На общините трябва да бъде гарантирано правото да регулират, уреждат всички въпроси на местно ниво в рамките на своето законодателство. Според закона в рамките на законово определената си компетентност общинските обединения също имат правото на самоуправление. Гарантирането на самоуправлението включва и основите на финансовата отговорност". Всяко ниво с изключение на националното може и трябва да изготвя устройствени планове – правителството може само да формулира ръководни принципи и да подкрепя планирането на ниво провинция и регион.

ГЛАВА ТРЕТА. ПРОСТРАНСТВЕНИ МОДЕЛИ НА РАЗВИТИЕ

3.1. УРБАНИЗАЦИОННИ АСПЕКТИ НА ПРОСТРАНСТВЕНИТЕ МОДЕЛИ

С присъединяването на нови държави членки в ЕС нарастват и съществуващите различия по отношение на икономическата сила и бъдещото развитие. Много автори правят опити да скицират тези диспаритети с помощта на различни пространствени модели. Те се състоят от пространствено специфицирани променливи и отношения, които отчитат различните пространствени условия. В зависимост от целите на планирането моделите се разделят на: описателни, аналитични, прогнозиращи и модели за оптимизиране.

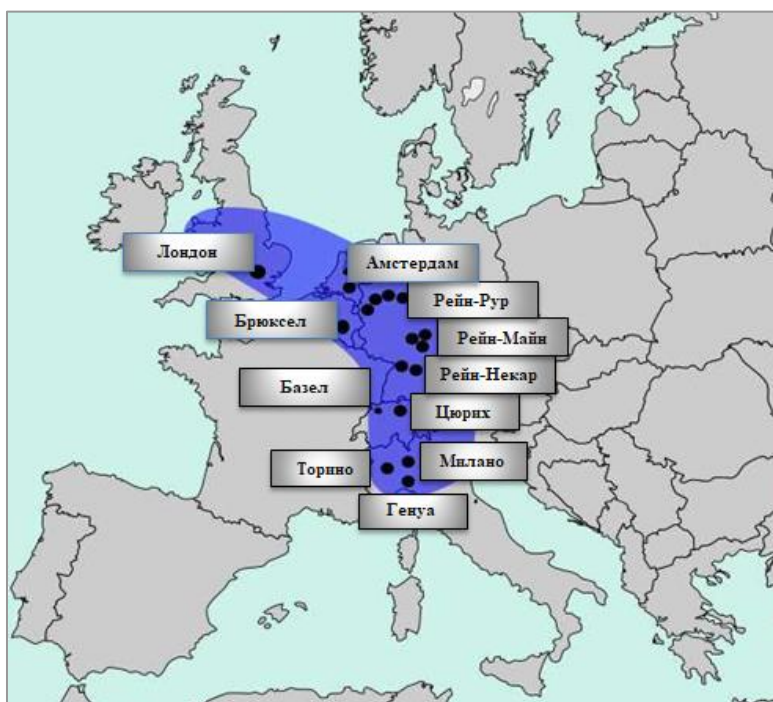
Моделите за ПрР следва да доведат до ефективност на планирането и развитието на макрорегионално равнище и пропорционално на регионите в отделните страни. Комплексни са тези модели, които водят до отстраняване на териториалните различия и постигане на балансирано териториално развитие. Терминът *ефективност* в обществените науки най-често се дефинира като отношение между целенасочени усилия, очаквани и действителни резултати.

Комплексната ефективност отразява ефектите върху общественото развитие вследствие на целенасочено провеждана политика или хаотично действащи процеси в определена географска част от пространството. В по-широк смисъл регионалната ефективност може да се отнася освен до икономически и до разнообразен спектър от културни, политически и екологични процеси.

Старото историко-географско или политико-географско пространствено изображение на Европа постепенно се замества от геоикономическите пространствени модели, които често представят Европа в разнообразни геоструктури, наподобяващи плодове (Dühr и Gebhardt, 2003).

Най-известен сред моделите, наподобяващи плодове, е т. нар. "син банан" (Фиг 4). Съгласно него агломерационните територии на Великобритания, Рандстад в Западна Нидерландия, областта Рейн, Швейцария и Северна Италия, се развиват в една централноевропейска ос, която се отличава с: висока концентрация на население, сравнително високи доходи на глава от населението, сравнително ниски нива на безработица и висок дял на четвъртичния сектор в икономиката (Gans, 2003).

Фигура 4. МОДЕЛ НА СИНИЯ БАНАН

Съставена по: en.wikipedia.org/wiki/Blue_Banana

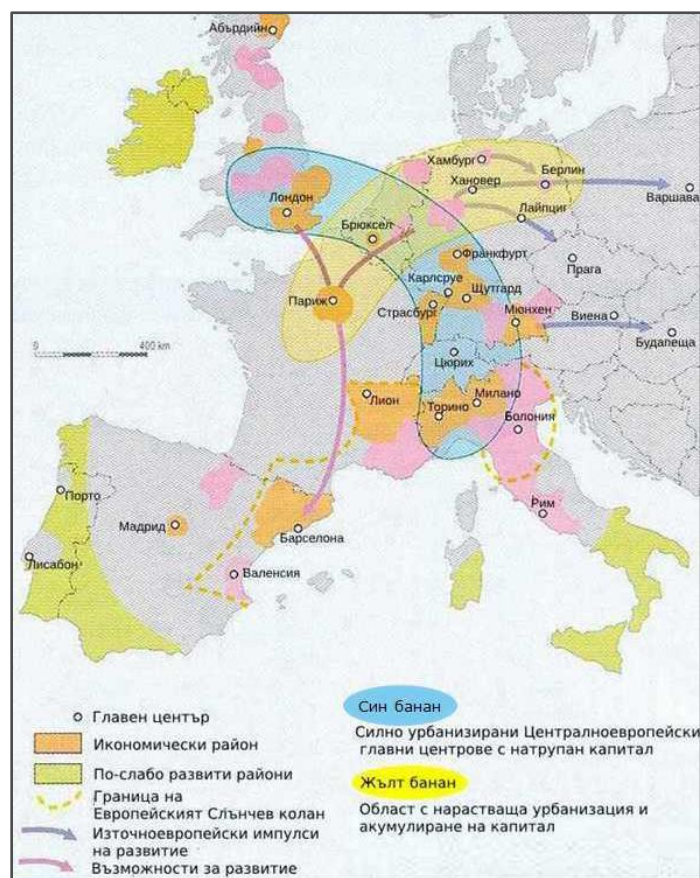
Моделът произхожда от едно изследване на европейската градска система.

Във вътрешността на този пояс са разположени най-важните производствени точки в Европа. Икономическата мощ на Синия банан не се изразява само в производствения сектор, но също и в четвъртичния сектор (Ellrich, 2014). От сегашна гледна точка обаче става ясно, че моделът на синия банан не може да представи изцяло настоящата ситуация в развитието, тъй като територията от главни центрове има няколко разширения.

По-късно моделът на Синия банан търпи развитие като основната зона, която той обхваща, е допълнена и от други графични елементи.

На първо място би могло да бъде споменат т.нар. "жълт банан" (Фиг. 5), който се простира от Париж през Брюксел, Амстердам и Хамбург и стига до Берлин, като се очаква да продължи и по-нататък в източна посока.

Фигура 5. МОДЕЛИ ЦЕНТЪР-ПЕРИФЕРИЯ

Източник: Andreas Keil, Burkhard Wetterau: Metropole Ruhr – landeskundliche Betrachtung des neuen Ruhrgebiets. RVR, Essen 2013

Пример за нова ос в допълнение на модела на синия банан е т.нар. "Европейски Слънчев пояс", който е аналог на региона на Средиземноморския бряг между Марсилия и Генуа. Същественото за зоната на Слънчевия пояс е, че тя става предпочитана за локализирането на ориентирани към бъдещето икономически сектори, като напр. "Хай-тек компании".

"Синият банан" и "Слънчевият пояс" представят онази главна област, върху която се концентрира икономическият растеж на европейския вътрешен пазар. Противоположно на тази силно развита зона стоят слабите в структурно отношение периферни части, които имат по-малка полза от отварянето на пазара (Gans, 2003). Тези области попадат в т.нар. "Пояс на слаборазвитите".

Други значими оси на развитие са наблюдавани по крайбрежните територии на Средиземно море до Северна Европа, както и централноевропейската ос от метрополитени от Берлин през Виена и Будапеща към Източна Европа. Осите на развитие всъщност представляват инструмент за планиране в ППЛ и се използват за свързване на системата от централни места и често се използват за символизирането на коридори на развитие, линейни урбанизирани зони или зони на трафик и т.н.

За периферията Европейската регионална политика също разработва пространствени модели през последните години. Периферията обхваща планински региони, островните региони и рядко населените гранични региони с изключение на крайбрежните региони. Периферните територии формират област, която е противоположна на главната област в Европа или т.нар. "ядро на развитие".

Противопоставянето на модела на "банана" и "ядрото" от страна на ПП би могло да бъде представено чрез т.нар. "гроздов модел", за който е характерен голям брой центрове с еднаква степен на важност. Този модел е

символ на едно развитие, което е в противовес на съвременната пространствена структура, състояща се от главни центрове и икономически бедни периферни части. Моделът на Европейското грозде ясно комуникира, че е необходимо противодействие на тенденцията към поляризиране за да може да се гарантира икономическата и социална кохерентност в Европа.

3.2. ПРОСТРАНСТВЕНИ АСПЕКТИ НА РУРАЛИЗМА

Съществува голямо разнообразие от дефиниции за селски райони в отделните страни. В някои от тях дори се използва повече от едно определение, като изборът зависи от насоката на проблемите, които следва да бъдат решавани.

Понятието селски район се използва в един по-широк смисъл, като то описва определени части от отделна страна, които се отличават с относително малък брой или гъстота на населението или с определени социално-икономически характеристики (Creating rural..., 1994).

Съгласно Европейската харта за селските райони терминът "селски район" обозначава участък от вътрешни или крайбрежни райони, включващ малки градове и села, които представляват едно икономическо и социално цяло, различаващо се от градската зона, а в сравнение с градските райони:

- концентрацията на населението, икономическите дейности, социалните и културните структури е значително по-ниска,
- основната част от територията се използва за земеделие, горско стопанство, природни резервати и отдих.

Концепцията за селските територии включва и друго значение, което може да се изведе от проблема център-периферия. Според него селската територия означава периферия, която се различава от централните и осите на

развитие, които са организирани в огромни мегаполиси и големи градове по време на процеса на урбанизация. Вследствие на това всеки център има своя собствена периферия, която се характеризира със селски характер.

Понятието "рурализъм" се свързва с процеса на развитие на селските територии, които цели увеличаване на броя на селското население и разпространение на селската култура и начин на живот.

Рурализмът е регионален процес и би трябвало да принадлежи на РР. Той не се стреми към земеделието или към някаква заместваща го икономика, както у нас се разказва за туризма и занаятите на село. Целта на рурализма е човекът, който иска да бъде изведен от съвременната градска среда и да живее "на друго място". Рурализмът е начин на живот, а неговите селищни форми и тяхната географска организация е най-разнообразна (Бояджиев, 2013).

Селските райони изпълняват икономически, екологични и социално-културни функции, които са много важни за цялото общество и всъщност те осигуряват обществените услуги за обществото.

Според Европейската харта за селските райони същността на развитието на селските райони се състои в това те да могат да изпълняват гореспоменатите функции и да станат приятно място за живеене. РП в случая трябва да бъде съобразена със специфичните нужди и особености на всеки един селски район.

Развитието на селските райони е развитието на всички дейности, които имат за цел да подобрят условията на живот и възможностите за доходи - т.е. качеството на живот - на селското население и да служат за запазване на природните ресурси, околната среда и ландшафта и укрепване на функцията на селските райони в обществото.

Новата селска парадигма признава, че както околната среда, така и населеното място са силно засегнати от природни и обществени дисбаланси. Накратко казано, преобладаващата представа, че целта на селските райони е

да осигуряват храна, гориво и евтина работна ръка, е поставена под въпрос. Новата парадигма не само разпознава връзката между градските и селските райони, но и разглежда въпроса за жизнеността на селските райони. Тя изисква устойчив икономически растеж и социална политика, предназначени да осигурят необходимите условия за съществуване.

Новата парадигма изисква важни промени в начина, по който се разработват и прилагат политиките, за да се включи подход на кръстосано и многостепенно управление. Провеждането на политики за развитие на селските райони за различни общности или територии изисква обединяването на знания на различни публични и частни субекти. Това налага и приспособяване към трите ключови управленски измерения: хоризонтално както на централно, така и на местно равнище, и вертикално във всички равнища на управление (The New Rural..., 2006).

Развитието на селата представлява един труден и дългосрочно ориентиран процес. Необходим е разумен процес на изследване и дискусия, активно участие от страна на местните жители, пълно осъзнаване и разбиране на техните нужди, задоволяване на изискванията им по отношение на промените в обществото и селата.

Установяването на балансирані взаимовръзки между градовете и селата би могло да формират икономическата причина за съществуването на селата отново. УР в слабо населените пространства изисква по-различни подходи, отколкото УР в силно урбанизираните пространства. За едно УР обаче не е подходящо различаването на агломерационните пространства от една страна и селските пространства от друга. В бъдеще би трябвало да се върви към сътрудничество на съседни пространства с различна селищна гъстота и структура на използване (Стоянов, 2007).

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. ПРОБЛЕМИ НА ПРОСТРАНСТВЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ

4.1. КОНЦЕПТУАЛНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ АСПЕКТИ

До 1990 г. в процеса на планиране у нас се използва твърд императивен подход. Вземането на решения по отношение развитието на територията е силно централизирано. Процесът се характеризира с редица неправилно взети решения. Моделът "център – периферия" се проявява драстично. След 1990 г. постепенно започва да се налага индикативното планиране като подход. РР получава своя нормативна уредба. Последват първите опити за създаване на пълен набор от стратегически документи за планиране и управление на РР. Приет е нов закон за устройство на територията (ЗУТ) (Димитров, 2011/2012).

ТПл в България се осъществява на национално, регионално ниво и областно ниво.

Планирането на ПрР обхваща разработването и актуализацията на система от документи за ПрР на национално и регионално равнище, определящи стратегия за интегрирано ПрР, при отчитане на териториалния потенциал и принципите за балансирано УР (Чл. 100 (1) от ЗУТ).

Тази система от документи, нейният обхват и съдържание се уреждат в Закона за регионалното развитие (ЗРР). Чрез този нормативен акт се уреждат дейности по изпълнението на стратегиите, програмите и плановете за провеждане на държавната политика за РР, както и дейности като разработване, управление и информационно осигуряване по отношение на схемите и концепциите за ПрР на национално, регионално, областно и общинско ниво. Тези схеми и концепции определят стратегии за

териториално развитие, в съответствие с които се осъществява политиката за ПР на държавата. При формулирането на основните принципи и насоки при провеждане на ППрР се вземат под внимание насоките, принципите и целите, заложи в политиката на ЕС, а именно да се постигне устойчиво и балансирано развитие на страните и регионите, развитието на полицентрична мрежа от градски центрове, засилване на процесите на европейско териториално сътрудничество чрез развитие на районите за трансгранично сътрудничество и мрежата от градски центрове в тях, както и пространствената интеграция на българските региони с регионите в Съюза и с регионите на съседните страни.

Съгласно чл. 7а. (1) от ЗРР планирането на ПрР обхваща разработването и актуализацията на следната система от документи за планиране на национално и регионално ниво (*Приложение 1*):

- Национална концепция за пространствено развитие (НКПР);
- Регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 2;
- Регионалната схема за пространствено развитие на област.

Тези документи са йерархично съподчинени и определят стратегия за интегрирано ПрП при отчитане на потенциала на територията и принципите за балансирано УР.

4.1.1. Национално ниво

Инструмент за осъществяване на териториалното развитие на национално ниво е НКПР чиято основна цел е пространствено координиране на процесите, протичащи в националната територия чрез създаване на пространствено-устройствена основа и регулатор за осъществяване не само на регионалното, но и на отделните социално-икономически секторни планирания в контекста на общоевропейското ПрР, за постигане на

комплексно, интегрирано планиране. Разработва се в контекста на основните документи на Европейския съюз за устойчиво пространствено и градско развитие (НКПР, 2013-2015). Тя определя стратегията за развитие на националното пространство и определя средносрочни перспективи и цели за развитието му. Стратегическите цели, заложи в НКПР, се изразяват в интегриране на националната територия в европейското пространство, полицентрично териториално развитие, пространствена свързаност и достъп до услуги и съхранено природно и културно наследство, стимулиране на развитието на специфични територии и постигане на конкурентоспособност чрез изграждане на зони за растеж и иновации.

НКПР трябва да въведе основните принципи и насоки за провеждане на политиката за устройствено планиране в страната и да конкретизира методите за постигане на целите и задачите, които да осигурят УР и предоставянето на благоприятна среда за живеене, отдих и работна среда на населението, да интегрира устройственото планиране с РПл и със секторните планирания.

4.1.2. Регионално ниво

За целите на ППл на ниво регион се изготвят регионални схеми, които определят стратегията за пространственото му развитие и връзките с другите региони в страната и със съседните държави. Въз основа на регионалните схеми за развитие се изготвят регионални планове за провеждане на РП. На регионално ниво органът, компетентен да осъществява политиката на развитие, е регионалният съвет.

4.1.3. Ниво област

За целите на ППл на областно ниво се изготвя регионална схема за ПрР. Тя определя стратегията за ПрР на областта и връзките ѝ с други области в рамките на района от ниво 2 и в съседни райони в страната и в съседните държави (Чл. 7г. от ЗРР).

4.1.4. Ниво бщина

Стратегическото планиране на РР на основната АТЕ се осъществява с помощта на общинския план за развитие. Той се разработва в съответствие с областната стратегия за развитие и общия устройствен план на общината. Той също определя целите и приоритетите за развитие в общината в средносрочен план.

От 2016 г. в сила влиза и Интегрираният план за градско възстановяване и развитие. Той се приема от общинския съвет и осигурява пространствена, времева и фактическа координация и интеграция на различни политики и планови ресурси с цел трайно подобряване на икономическото, социалното и екологичното състояние на дадена градска територия.

4.2. СЕЛСКИЯТ ТУРИЗЪМ КАТО ИНСТРУМЕНТ НА РУРАЛИЗМА

Развитието на туризма в селските райони може да бъде ефективен вариант за развитие на селската икономика. Той може да създаде много възможности за заетост за селското население и да разнообрази селскостопанските дейности в региона.

Понастоящем в центъра на внимание е селският туризъм, който е признат за важен инструмент за растеж на селската икономика. Той се определя като всяка форма на туризъм, която представя в най-добра светлина селския начин на живот, изкуство, култура и наследство, като по този начин местното население извлича икономическа и социална полза. По същество той представлява дейност, която се развива в неурбанизирани райони, които имат съхранена околна среда и самобитен облик, както и в местата, предоставящи най-доброто съчетание на гостоприемство, добра кухня и

специфична атмосфера. Най-често тези райони се намират в планинските и селските територии (Грозева, 2017)

Според определението, дадено от Българската асоциация за алтернативен туризъм селският туризъм: е разновидност на алтернативния туризъм. Характеризира се с престой в селска среда (къщи, устроен в близост къмпинг или друга настанителна база), контакт с домакините, достъп до стопанството или престой във ферма. Туристите очакват да се включат в ежедневието на домакинството: беритба на плодове и зеленчуци, билки, приготвяне на традиционни ястия, включване в обичаите и празниците на района, наблюдение или обучение в местните занаяти, фолклорни и земеделски традиции. Тези дейности обикновено се допълват с различни видове активен или културен туризъм (пешеходен, планинско колело, езда, посещение на манастири, музеи, археологически и други забележителности, училище по занаяти) и най-често е комбинация от всичко това.

Селският туризъм съдейства за постигане на УР в регионален аспект, а също и за преодоляване на регионалните различия в икономическото развитие, заетостта, доходите и качеството на живот (Банабакова и Йонова, 2007).

При развитието на селския туризъм с приоритет трябва да бъде обърнато внимание на интересите на местното население пред тези на туристите и туристическата индустрия. Предлагането следва да се основава предимно на местните ресурси.

Той се разглежда от една страна като всички туристически дейности, които се провеждат в селските райони, и от друга страна, се ограничава до много специфични категории или форми на туризъм. Селският туризъм е отговорно пътуване и отдых до територии със съхранена природа и автентична култура.

Може да се твърди, че като цяло ползи от развитието на селския туризъм има за икономиката и обществото, околната среда, местните хора и туристите. Неговият ценен принос за селските икономики и обществото се изразява в запазване на работните места, създаването на нови такива и на нови бизнес възможности, задържане на младите хора, развитие на предлаганите услуги, опазване на селската култура и наследство, увеличаване на промотирането и продажбите на местните изкуства и занаяти, опазването на ландшафта и подобряването на околната среда. Развитието на туризма в селските райони трябва да се разглежда като УР за опазване на характеристиките им, опазването и подобряването както на природната, така и на изградената среда и инфраструктура.

4.3. CASE STUDY – С. КЮЛЕВЧА И ЗНАЧЕНИЕТО НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ ЗА НЕГОВОТО СЪВРЕМЕННО И РАЗВИТИЕ

С оглед на споменатото дотук може да се заключи, че постигането на балансирано ТПл изисква да бъдат включени мерки и дейности за развитие на селските райони, насърчаване на диверсификацията на тяхната икономика и подобряване на качеството на живот. В тази връзка последната част от дисертационния труд разглежда възможностите за развитие на с. Кюлевча като един от локалитетите за развитието на туризма в Североизточния район за планиране (СИР) от гледна точка на туристическия му потенциал.

СИР заема водещо място сред районите в страната по развитието на туризма. На ниво области и общини обаче се наблюдават значителни диспропорции в развитието му. Развит е предимно в областите Добрич и Варна. Основните локалитети, благодарение на които се развива, са разположени предимно по крайбрежието, където се наблюдава насищане на

използваемостта на туристическия ресурс, а хинтерландът изостава, въпреки наличието на интересни природни и антропогенни ресурси за развитие на алтернативен.

От една страна, в пространствения фокус на изследването попада с. Кюлевча в България, а от друга страна - туристическият район Укермарк (Uckermark) в Североизточна Германия. Главната цел е да бъде направена оценка на наличния туристически потенциал в селото като предпоставка за неговото бъдещо развитие като дестинация с устойчив туризъм. Направен е анализ какво вече е постигнато в тази посока и какво още може да бъде предприето. За реализиране на поставените цели са коментирани успешният опит и практика в германския регион, който е носител на наградата в Националното състезание за 2012/2013 г. за регион с най-добре развит устойчив туризъм и представлява един добър пример. Затова от полза би било да бъдат разгледани приложените подходи, мерки и инструменти за развитието на този клон на туризма в региона.

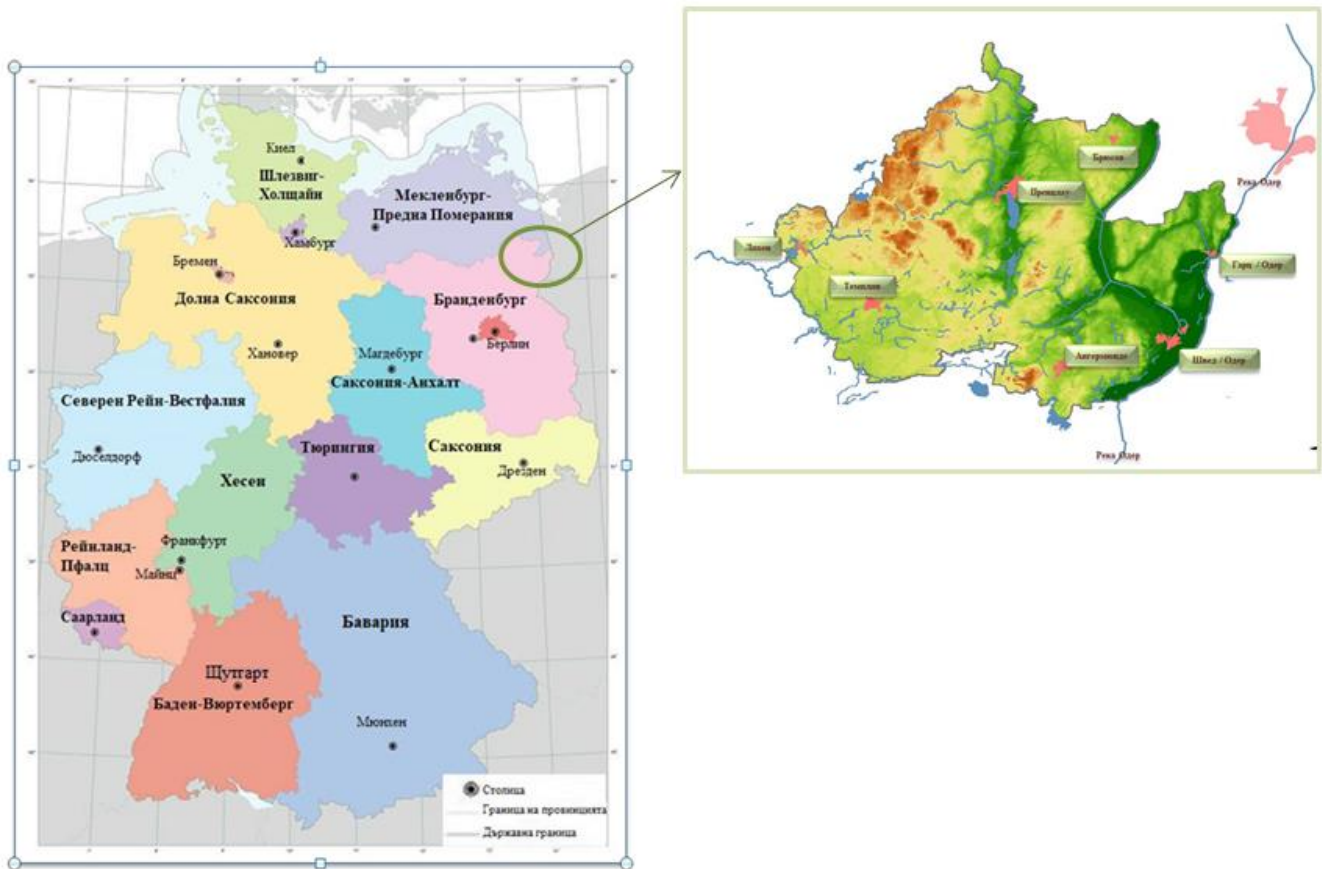
Село Кюлевча се характеризира с богата и интересна история, а цялата му територия попада в НАТУРА 2000. Разположено е в близост до общините Шумен и Велики Преслав, които се характеризират с наличие на богато културно-историческо наследство, както и историко-археологическия резерват Мадара. Характеризира се с добре изградена пътна инфраструктура и лесен достъп до областния град. Намира се на около 80км. гр. Варна, което също прави достъпа до селото лесен, като се създават условия за комбинирани превози море/въздух – път (Автомагистрала Хемус)/ж.п. транспорт.

Защитената зона, девствената и красива природа, съхраненият автентичен облик, благоприятният климат, близостта до места, богати на културно-историческо наследство, лесния достъп са предпоставки за развитие на

туристически дейности, свързани с природата и културата на селото и околността.

Укермарк, от своя страна, е разположен в Североизточна Германия, на 80 км. северно от Берлин и се намира в непосредствена близост до регион Мекленбург-Форпомерн и Полша (Фиг 19).

Фигура 19. РАЗПОЛОЖЕНИЕ НА РАЙОН УКЕРМАРК

Източник: Съставена по Verwaltungskarte Deutschland, Das Bundesamt für Kartographie und Geodäsie (BKG), 2017 und Gebietsbezogene lokale Entwicklungsstrategie der Lokalen Aktionsgruppe Uckermark 2007 -2013

Укермарк е един от най-големите окръзи в Германия. Територията му е предимно селска и слабо населена и е силно засегната от демографските и икономическите промени. Има централно местоположение по оста на

развитие Берлин – Щетин (Померания) и в непосредствена близост до Полша. В последните години туризмът играе значителна роля за икономическото му развитие, разкриването на нови работни места и е сравнително екологосъобразен. Със своето богатство на естествени природни територии, природно наследство на ЮНЕСКО регионът предлага отлични условия за това и прави възможно изживяването сред природата да бъде неповторимо. Туризмът в Укермарк се развива благодарение на следните локалитети:

- ✓ Град Темплин - се развива като курорт с топли минерални солни бани и предоставя широк спектър от оздравителни и уелнес услуги;
- ✓ Регион Лихен – развива се като предпочитано място за почивка с изявени традиции в плването със сал. Характерна особеност е предоставянето на услуги като каране на водно колело, както и каране на колело по вода;
- ✓ Информационен център Блумбергер Мюле – разположен в биосферния резерват. Информационният център създава модел, с който се демонстрира по какъв начин животът и работата на хората са възможни без да се нарушава природата и условията на живот;
- ✓ Град Ангермюнде – заради приносът му за съхраняването на историческия градски център през 1994 г. градът става носител на наградата в националното състезание за Опазване на историческото градско пространство;
- ✓ Град Пренцлау – разположен на езерото Укер и предлагащ голямо разнообразие от туристически услуги.

Влияние върху развитието на цялата селска територия в район Укермарк има местната инициативна група (МИГ) Укермарк. МИГ има за цел чрез интегрирана и устойчива стратегия за развитие да насърчава изграждането на мрежа от иновативни проекти в селските райони и по този начин да се

използва ефективно съществуващия потенциал за развитие подобряване на икономическата, екологичната и социално-културната ситуация в региона.

На основата на проведеното проучване в *Табл. 6*, са изложени предложения за конкретни методи, техните целите, както и инструменти за осъществяването им, които на първоначален етап биха били най-лесно приложими на местно ниво в с. Кюлевча:

Таблица 6 МЕТОДИ, ТЕХНИТЕ ЦЕЛИ, КАКТО И ИНСТРУМЕНТИ, ПРИЛОЖИМИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА С. КЮЛЕВЧА И НЕГОВАТА ОКОЛНОСТ

ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА МЕТОДИ И ИНСТРУМЕНТИ		
Метод	Цел	Инструменти
1. Формиране на съзнание у местното население, опериращите на територията туристически фирми, както и други институции за стойността на регионалната идентичност.	Целта е чрез запазване на естествената среда на живот да бъде постигнат устойчив икономически успех.	<ul style="list-style-type: none"> • Разработване на визия за съхраняване на естествените черти, характеризиращи региона и неговата идентичност с помощта на съвместно участие на всички заинтересовани лица от развитието на туризма, както и местното население. • Предлагащите туристически услуги и гостите да бъдат информирани за значението на устойчивия туризъм, както и за съществуващите стратегии и цели.
2. Изграждане на съзнание за непрекъснат стремеж към подобряване качеството на услугите.	Целта е да бъде идентифициран потенциалът за подобряване и да бъдат разработени конкретни мерки за повишаване на качеството на предлаганите услуги, за да бъдат изпълнени очакванията на гостите и да бъде предложено висококачествено туристическо	<ul style="list-style-type: none"> • Проучване на клиентската удовлетвореност. • Мотивиране на различните участници, например чрез информационни материали и организиране на събития на тема "Устойчивост" и повишаване качеството на услугите. • Съвместни маркетингови инициативи.

		изживяване, характерно само за региона .	
3.	Осигуряване на туристическа информация и повишаване на чувствителността на посетителите.	Целта е да бъде постигнато възможно най-високо качество на почивка и преживяване.	<ul style="list-style-type: none"> • Предоставяне на информация на туристите по забавен/занимателен начин за съществуващите чувствителни природни и културни пространства в региона и по какъв начин те могат да допринесат за съхраняване и опазване на тяхната атрактивност. • Навременна информация чрез конкретни услуги или оферти, свързани с определено преживяване или туристически центрове, които се стремят към обвързване на автентичността и неформално образование за околната среда и културата с активно преживяване.
4.	Създаване/инсцениране на определен туристически продукт.	Целта е да бъдат предложени нови, нестандартни и интензивни преживявания, които да обвързват туристите емоционално с мястото.	<ul style="list-style-type: none"> • Чрез интересни и увлекателни разкази/истории, както и тематични маршрути или тематични пътеки, свързани с традициите и историята на региона може да бъде създадено едно емоционално преживяване у гостите.
5.	Кооперативност между туризма и актьорите, занимаващи се с опазване на природата и околната среда.	Целта на този метод е да бъдат избегнати или най-малкото минимизирани конфликтите при използване на природните ресурси, целият природният потенциал да бъде разгърнат за целите на туризма	<ul style="list-style-type: none"> • Чрез съвместни инициативи и проекти за осъществяване на нови и иновативни природосъобразни идеи и услуги.

		и да бъде предложено автентично изживяване.	
6.	Опазване и съхраняване на природното разнообразие	Целта е хората, занимаващи се с туризъм, и отговорните за неговото развитие да превърнат огромното значение на биологичното разнообразие в използваемо за атрактивността на дестинацията, като съгласуват неговото опазване и съхраняване с изискванията и потребностите на туристите.	<ul style="list-style-type: none"> • Туристите, местните жители и предлагащите туристически услуги да бъдат информирани за биологичното разнообразие и НАТУРА 2000 чрез образование по околна среда, брошури и други информационни материали, както и чрез различни кампании да бъдат мотивирани да се ангажират активно с опазването на екосистемата и застрашените растителни и животински видове.
7.	Опазване и съхраняване на спецификата на регионалната култура.	Чрез съхраняване на историческото богатство, местната култура и традиции се цели да се засили регионалната идентичност на дестинацията.	<ul style="list-style-type: none"> • Да се предлагат автентични и атрактивни услуги и оферти, които адекватно да бъдат представени в медиите; • Съществуващите традиции да бъдат инсценирани чрез различни събития и фестивали.
8.	Подпомагане на дейността на МИГ и подобряване на тяхната работа.	<ul style="list-style-type: none"> • Повишаване на качеството на живот и постигане на УР на района при съхранена местна идентичност и околна среда; • Развитие на устойчив селски локалитет чрез изграждане и 	<ul style="list-style-type: none"> • Обединяване на партньорите от обществения и частния сектор и привличането на нови; • Обединяване на местните заинтересовани страни около общи проекти; • Развиване и укрепване на диалога и сътрудничеството между различните заинтересовани страни чрез намаляване на

		<p>обновяване на туристически обекти и развитие на туристически услуги и продукти;</p>	<p>потенциалните конфликти и улесняване на процеса на вземане на решения чрез консултиране и дискусии;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Развитие на вътрешнотериториално сътрудничество между селски райони, обхванати от МИГ; • Развитие на транснационално сътрудничество - създаване на мрежи между МИГ от различни страни, членки на ЕС или трети страни. С помощта на транснационалното сътрудничество МИГ ще имат възможност да предприемат дейности, които водят до повишаване на потенциала на селските райони, в които те функционират, прилагайки опита на своите партньори.
9.	Маркетинг.	<ul style="list-style-type: none"> • Привличане на туристи и чужди инвестиции; 	<ul style="list-style-type: none"> • Създаване на интегриран туристически продукт, осигуряващ "разпознаваемост" на територията на туристическия пазар, чрез създаване на регионална идентичност и марка;

Съставена по: Резултати от собствено проучване

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ППл установява баланса и хармонията в динамично променящата се среда в полза на обществото в момента, без да пренебрегва бъдещите поколения. Обхваща всички форми на развитие в градски и извънградски територии и се осъществява на международно, национално и локално равнище. Планирането е ориентирано към всички сектори върху територията.

За постигане на устойчиво и балансирано развитие на цялата територия на България е необходимо да бъдат отстранени териториалните различия в отделните АТЕ и да се повиши комплексната им ефективност. Устойчиво и балансирано ПрР в страната ще бъде постигнато тогава, когато политиката на планиране следва принципа на йерархичност. Ако в процеса на планиране се създаде ефективно планиране и развитие на най-ниските нива, ще последва и ефективно планиране и развитие на следващите нива. В следствие на едно ефективно, устойчиво и балансирано ППл налице ще е ефективно, устойчиво и балансирано РР.

Както беше споменато, за ефективното провеждане на политика за ППл е необходимо развитието, устройството и сигурността на отделните територии да се приспособят към даденостите и нуждите на цялата територия на страната, а вече на свой ред развитието, устройството и сигурността на цялата територия трябва да вземат предвид даденостите и нуждите на отделните райони. В България обаче трудно може да се говори за този т.нар. принцип на обратното течение поради липсата на ясна координация между отделните управленски структури. За да се постигне тази ръководна представа на ПО, трябва да се извърши адаптиране на целите както във вертикална посока

между плановите равнища, така и в хоризонтална посока в рамките на едно планово равнище между действащите там цялостно планиране и отделни ресорни планирания.

За провеждането на по-ефективно териториално управление в България е необходимо по-точно, ясно и децентрализирано разпределение на компетентностите и задачите в отделните структури на управление. В своята дейност те трябва да са в непрекъснато сътрудничество и координация.

Необходимо е решенията да се вземат на базата на наблюдения, многофакторен анализ и анализирането на огромен обем информация за проблемните области на дадена територия отблизо, в следствие на което на базата на ясно формулираните приоритети планирането да се ръководи от съответно по-подходяща и по-компетентна структура. Тези анализи трябва да са териториално обвързани. За провеждането на ефективно ППл и РР на страната е необходимо по-силното интегриране на гражданското участие, на представители на научните среди и бизнес средите, повишаване на нивото на знания и компетентност на вземащите решения. Липсата на специалисти и опит изисква както обмяна на опит между отделните управленски структури на междуобщинско и междурегионално равнище, така и извличането на опит от практиките на други страни в процеса на планиране и развитие.

В резултат от засиленото промишлено развитие в градовете в България и бързите темпове, с които протичат урбанизационните процеси, се наблюдава презаселване на градовете и обезлюдяването на селата. В България все повече села са застрашени от изчезване. Тази тенденция води до нарушаване на баланса на селищната система като цяло, изоставяне на годен за експлоатация жилищен фонд и обекти на обществената инфраструктура, засилване на проблема център-периферия и свързаните с това негативни последици в териториалното развитие. Продължаващото икономическо и социално

изоставане на българското село е причина за съществуването на миграции към по-големите градове на страната.

Постигането на комплексна ефективност в ТПЛ на страната изисква да бъдат включени мерки и дейности за развитие на селските райони, насърчаване на диверсификацията на тяхната икономика и подобряване на качеството на живот

Създаването на икономическа, жилищна и рекреационна стойност, поддържането на атрактивността на селата, както и превръщането им в привлекателно място за живеене извън границите на градските територии се превръща в голямо предизвикателство пред възраждането на селата. Той представлява един труден и дългосрочно ориентиран процес. Именно заради това не могат да се очакват бързи резултати, тъй като се изисква постоянство и търпение. Необходим е разумен процес на изследване и дискусия, активно участие от страна на местните жители, пълно осъзнаване и разбиране на техните нужди, задоволяване на изискванията им по отношение на промените в обществото и селата.

Постигнатите изследователски резултати са основание за синтетично формулиране на следните научни приноси:

➤ Направен е опит да се съпоставят системите на ППЛ в Германия и България;

➤ Извършен е анализ относно ролята на селата и значението на рурализма за постигане на регионална ефективност на планиране;

➤ Разгледани са два конкретни обекта – с. Кюлевча в България и район Укермарк в Германия. Предложени са определени мерки и инструменти за развитие на селския туризъм в с. Кюлевча и околността му на опита и конкретните практики приложени в германския туристически район.

БЛАГОДАРНОСТИ

Изказвам своята благодарност за предоставената ми възможност да защита дисертационната си теза в СУ "Св. Климент Охридски" и по-специално на научния ми ръководител и преподавателите от катедра "Регионална и политическа география". Благодаря и на всички колеги от университета в Олденбург, Германия - "Carl von Ossietzky Universität", които ми оказаха компетентна научно-методологична и организационна подкрепа по време на проведеното от мен проучване.

Списък на публикациите, свързани с дисертационния труд:

- Petrova, P. Contemporary practices and instruments for sustainable tourism development in Kyulevcha village (Bulgaria). – In: Geography for Europe. 6th EUGEO congress. Brussels, September 4-6, 2017,
- Петрова, П. Селският туризъм и стратегиите за развитие на селските райони. – In: Global science and innovations. V International Scientific Conference. Gdansk, February 10, 2019.